

І. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 343.533

DOI 10.32755/sjcriminal.2022.01.007

Берднік І. В.,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін,
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2672-2864

МІЖНАРОДНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті проаналізовано міжнародно-правові засади у сфері реалізації та захисту об'єктів інтелектуальної власності в аспекті впливу на процеси правозастосування та правотворчості в галузі кримінального права внутрішньодержавних правових систем. Визначено, що важливе значення щодо кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності мають: Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода TRIPS), Конвенція про кіберзлочинність, Паризька конвенція про охорону промислової власності, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, Гаазька угода про міжнародну реєстрацію прав на промислові зразки, Лісабонська угода про правову охорону географічних зазначень і міжнародну реєстрацію прав на них та інші.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, інтелектуальна власність, кримінально-правовий захист, Всесвітня організація інтелектуальної власності; Європейський Союз.

Постановка проблеми. Ураховуючи процеси глобалізації світової економіки, а також процес інтеграції правових систем країн світу, важливе значення на сучасному етапі розвитку України посідає дослідження міжнародних засад кримінально-правового захисту об'єктів інтелектуальної власності. Певної уваги у цьому контексті заслуговують результати дослідження питань захисту прав інтелектуальної власності, проведені службовцями Європейської комісії – вищого органу виконавчої влади Європейського Союзу.

Відповідно до висновків Єврокомісії, проблеми із застосуванням прав інтелектуальної власності у третіх країнах (до яких

відносять й Україну) включають відсутність належної інфраструктури, ресурсів, недостатнє усвідомлення цінності інтелектуальної власності та нестачу необхідних заходів і засобів правового захисту. Вкрай серйозною проблемою вважається відсутність необхідних підстав для здійснення митними органами заходів щодо затримання, вилучення та знищення підроблених і піратських товарів на кордоні чи в зонах вільної торгівлі, що обумовлює нагальну потребу вдосконалення режимів митного та прикордонного контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань міжнародних засад кримінально-правового захисту об'єктів інтелектуальної власності проводилося в роботах таких учених, як: П. С. Берзіна, В. Д. Гулкевича, А. А. Ломакіної, С. Я. Лихової, А. С. Нерсисяна, О. В. Новікова, О. С. Парамонової, В. Т. Пятницького, С. М. Тітової, М. І. Хавронюка, В. Б. Харченка та ін.

Формулювання мети. Метою статті є визначення міжнародно-правових засад у сфері реалізації та захисту об'єктів інтелектуальної власності в аспекті впливу на процеси правозастосування і правотворчості у галузі кримінального права внутрішньодержавних правових систем.

Виклад основного матеріалу. Україну, поряд із Китаєм, Таїландом, Філіппінами, Мексикою та низкою інших держав, визначають як одну з країн, у яких піратство щодо авторських прав, як в інтернеті, так і в режимі офлайн, є серйозною глобальною проблемою [1].

Слід зазначити, що на сучасному етапі Україна є учасником багатьох міжнародних угод щодо охорони прав інтелектуальної власності, що покликані забезпечити уніфікацію національного законодавства в цій сфері.

Важливе значення щодо кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності має Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода TRIPS), яка є одним з основних документів Світової організації торгівлі (СОТ). Для країн-учасників СОТ вимоги щодо кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності є обов'язковим мінімумом. У ст. 61 цієї Угоди, яка розміщена в секції 5 «Кримінальні процедури» Частини III «Забезпечення захисту прав інтелектуальної

власності» вимагається, щоб країни-учасники впроваджували кримінальні процедури та покарання, спрямовані принаймні на випадки цілеспрямованого контрафактного використання торгових марок або піратського порушення авторського права, вчиненого з комерційною метою. Подібні заходи мають включати ув'язнення та (чи) грошове стягнення, яке має повною мірою відповідати тяжкості даних порушень [2]. Необхідність виконання таких вимог є одним із питань Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС [3, с. 5], а тому є важливим аспектом виконання вимог цієї угоди для України в частині її євроінтеграції.

Стрімкий розвиток цифрових технологій і глобальних телекомунікаційних засобів, надаючи багато зручностей і вигод, водночас створив таку ситуацію, коли авторські та суміжні права виявилися уразливими щодо зловживань і порушень у рамках Всесвітньої мережі. У відповідь на зростаючу погрозу правопорушень у рамках Всесвітньої мережі світовим співтовариством у сфері авторського права і суміжних прав у грудні 1996 р. було ухвалено два договори: Договір про авторське право та Договір про виконання і фонограми. Зазначені договори присвячені матеріальним нормам права, але водночас вперше з 1971 р. спрямовані на вдосконалення та уточнення міжнародних норм, що стосуються правової охорони й примусового захисту авторських прав. Насамперед на увагу заслугове уточнення та роз'яснення права на сповіщення твору для загального відома (яке походить із Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (далі – Бернська конвенція) і включає право оприлюднення творів через мережу «Інтернет»), а також положення про зобов'язання щодо технічних засобів захисту, і в країнах, які їх реалізували у своєму національному законодавстві, передбачене застосування нових правових дій та створюється новий корпус прецедентного права. За його допомогою ведеться боротьба з правопорушеннями в кіберпросторі.

Положення, які викладені в Угоді TRIPS, багато в чому збігаються з положеннями давно наявних міжнародних договорів з питань правової охорони інтелектуальної власності. Наприклад, положення, які вимагаються Бернською конвенцією, включені

до Угоди TRIPS, застосовуються до правової охорони творів, які захищаються авторським правом. Подібним же чином в Угоду TRIPS включені положення щодо правової охорони винаходів та торговельних марок, які містяться в Паризькій конвенції про охорону промислової власності (далі – Паризька конвенція).

Останнім часом Європейський Союз посилив свою діяльність у галузі боротьби з піратською та контрафактною продукцією на спільному ринку [3, с. 40]. Це не може оминути й Україну, яка є одним із найбільших виробників контрафактної продукції у світі.

Норми угоди TRIPS фактично закладають основи кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності, адже вони встановлюють лише мінімальні вимоги до такої охорони [4, с. 84]. Згадані права інтелектуальної власності, з одного боку, є найбільш часто порушуваними, а з іншого – такими, порушення яких часто є латентними. Країни-учасниці вправі запроваджувати більш жорсткі форми кримінально-правової охорони, ніж це передбачено цією Угодою. Таким чином, можемо зробити таке припущення – рівень кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності в країнах-членах Світової організації торгівлі, які є учасниками угоди TRIPS, має бути більш високим, ніж в країнах, що такого статусу не мають. Подібне припущення має бути перевірене шляхом зіставлення відповідних норм кримінальних кодексів різних держав світу (порівняльно-правовий метод).

Крім Угоди TRIPS, певні вимоги до кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності містять також деякі інші міжнародні нормативно-правові акти. Так, Рада Європи, ухваливши Конвенцію про кіберзлочинність (ця Конвенція ратифікована Україною із застереженнями Законом № 2824-IV від 07.09.2005 р.), не обійшла увагою і питання порушення прав інтелектуальної власності в комп'ютерних мережах. Стаття 10 цієї Конвенції зобов'язує держави-учасниці вживати такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за порушення авторських прав (ч. 1 цієї статті) та суміжних прав (ч. 2 цієї статті), за винятком будь-яких моральних прав, у випадку, коли такі дії вчинені свідомо, в комерційних ро-

змірах і за допомогою комп'ютерних систем. Для визначення авторських прав рекомендується посилаючись на Бернську конвенцію про захист літературних і художніх творів (у редакції Паризького акта 1971 р.), Угоду TRIPS та Угоду Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) про авторське право, а для суміжних – на Міжнародну конвенцію про захист виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (Римську конвенцію), Угоду TRIPS та Угоду ВОІВ про виконання і фонограми.

Проте в згаданій Конвенції вимоги щодо охорони прав інтелектуальної власності мають також і певні застереження – згідно з ч. 3 ст. 10, кожна зі Сторін залишає за собою право не встановлювати кримінальну відповідальність згідно з ч.ч. 1, 2 цієї статті за умови існування інших засобів впливу, і за умови того, що таке застереження не порушує міжнародних зобов'язань Сторони за вищезгаданими міжнародними конвенціями про авторське право і суміжні права. Отже, Конвенція надає країнам-учасникам можливість діяти таким способом, який відповідає правовим традиціям та реаліям тієї чи іншої країни. Так, у кримінальних кодексах Швейцарії та Австрії взагалі відсутні норми про кримінально-правову охорону прав інтелектуальної власності, і, як стверджує М. І. Хавронюк, подібні порушення в разі необхідності кваліфікуються, як злочини проти власності [4, с. 747]. Проте вважаємо більш правильною позицію В. Г. Гончаренка, який, аналізуючи кримінально-правові норми, що здійснюють охорону авторського права та суміжних прав, стверджує, що охоронювані об'єкти (як і всі інші об'єкти інтелектуальної власності) не належать до речових прав, тому незаконні дії з ними мають відобразитися в спеціальній нормі [5, с. 749].

Також доцільним було б зазначити те, що Сторони, згідно з ч. 1 ст. 12 Конвенції, мають вжити всіх необхідних заходів для забезпечення відповідальності юридичних осіб за злочини, вчинені на її користь будь-якою фізичною особою, як індивідуально, так і як частини органу такої юридичної особи. Така фізична особа має обіймати керівну посаду в рамках юридичної особи в силу:

- 1) повноважень представляти юридичну особу;
- 2) повноважень ухвалювати рішення від імені цієї юридичної особи;

3) повноважень здійснювати контроль у рамках цієї юридичної особи.

Таким чином, за злочини, передбачені згаданою Конвенцією (в т.ч. і злочини проти авторських і суміжних прав), мають відповідати також юридичні особи, на користь яких було вчинено відповідні кримінально-протиправні діяння. Відповідно до ч. 3 ст. 12, така відповідальність може бути кримінальною, цивільною або адміністративною. Така відповідальність, згідно з ч. 4 ст. 12, не впливає на кримінальну відповідальність фізичних осіб, які вчинили правопорушення [6].

Для визначення місця інтелектуальної власності серед норм Особливої частини Кримінального кодексу України необхідно зупинитися на аналізі міжнародно-правових актів, які регулюють поняття «інтелектуальна власність». Координує комплекс заходів щодо міжнародного співробітництва саме ВОІВ, яка є однією з 16 спеціалізованих організацій у системі Організації Об'єднаних Націй.

Варто зазначити, що ВОІВ було засновано укладенням у 1883 р. Паризької конвенції та в 1886 р. – Бернської конвенції. У Конвенції надається таке визначення інтелектуальної власності: це права на літературні, художні та наукові твори, на виконавчу діяльність артистів, звукозапис, радіо- і телевізійні передачі, права на винаходи в усіх сферах людської діяльності, наукові відкриття, промислові зразки, знаки для товарів, знаки обслуговування, комерційні (фірмові) найменування й комерційні позначення, захист проти недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій і художній галузях.

Згідно зі своїми основними завданнями ВОІВ:

- забезпечує адміністративне співробітництво союзів, створених у межах конвенцій, а також інших договорів, адміністративні функції стосовно яких виконує ВОІВ;

- сприяє охороні інтелектуальної власності у всьому світі завдяки активному співробітництву між державами та взаємодії з іншими міжнародними організаціями.

Охорону інтелектуальної власності у усьому світі ця організація забезпечує шляхом:

- надання технічної допомоги країнам, що розвиваються;
- заохочення розроблення й укладання нових міжнародних договорів, метою яких є уніфікація національних законодавств у сфері охорони інтелектуальної власності;
- збирання та поширення інформації;
- забезпечення функціонування служб, роботу яких спрямовано на охорону винаходів, знаків для товарів, послуг та промислових зразків;
- забезпечення розвитку всіх видів адміністративного співробітництва між державами-членами.

До складу ВОІВ входять три керівних органи, а саме: Генеральна Асамблея (її члени – це країни-учасниці ВОІВ та Паризького і/або Бернського союзів), Конференція (її члени – це усі країни-учасниці ВОІВ), Координаційний комітет (його членів обирають з членів ВОІВ, Паризького та Бернського комітетів [7; 8]).

Важливим документом є Паризька конвенція (1883 р.), метою якої є забезпечення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності, спрямоване на суттєве зростання якості товарів. Цю Конвенцію застосовують до об'єктів прав промислової власності (винаходи, промислові зразки, торговельні марки, фірмові найменування, географічні зазначення, корисні моделі, захист від недобросовісної конкуренції). Безперечно, в Паризькій конвенції містяться й інші положення щодо регулювання правовідносин, спрямованих на охорону прав інших об'єктів промислової власності (в т. ч. і промислових зразків, комерційних найменувань торговельних марок, назв місця походження, географічних зазначень) [7].

Необхідно зазначити, що в Бернській конвенції авторські права поділено на дві групи, а саме:

- особисті майнові й немайнові права, які встановлені національним законодавством держави, в якій звертаються за охороною;
- спеціальні права, що встановлюються в нормах Конвенції: виключне право автора на переклад власного твору, його публічну презентацію; публічне виконання музичного чи драматичного твору; передача твору по радіо або телебаченню; перероблення твору; запис тощо.

Гаазька угода про міжнародну реєстрацію прав на промислові зразки (1925 р.) – це багатосторонній договір, який спрощує набуття прав на промисловий зразок у країнах-учасниках. Ця Угода допомагає громадянам та особам, які мають постійне місце проживання чи місцезнаходження у країні-учасниці Угоди, одержати правову охорону промислового зразка в усіх інших країнах-учасниках завдяки простій і недорогій процедурі подання безпосередньо до Міжнародного бюро ВОІВ єдиної міжнародної заявки однією мовою та документа щодо сплати збору в однаковій валюті. Гаазька угода є чинною для України з 29 серпня 2002 р.

Лісабонська угода про правову охорону географічних зазначень і міжнародну реєстрацію прав на них (1958 р.) сприяє забезпеченню правової охорони географічних зазначень за рахунок міжнародної реєстрації прав на них. Реєстрація таких прав здійснюється Міжнародним бюро ВОІВ у Женеві на підставі заявки, яку подає компетентний орган країни-учасниці цієї Угоди. Також відповідно до Лісабонської угоди про правову охорону географічних зазначень і міжнародну реєстрацію прав на них країни-учасниці повинні забезпечувати правову охорону географічного зазначення до того часу, поки воно має правову охорону в країні походження. Страсбурзька угода про Міжнародну патентну класифікацію (1971 р.) заснувала Міжнародну патентну класифікацію, що поділила всі галузі техніки та технологій на вісім розділів, до складу яких увійшло близько 71 тис. рубрик.

Аналіз цих міжнародно-правових документів та вітчизняного цивільного законодавства дозволяє зробити висновок про те, що під поняттям «інтелектуальна власність» слід розуміти різновид власності як родового поняття [9, с. 188]. У свою чергу, інтелектуальна власність поділяється на три підвиди: авторське право і суміжні права, промислова власність та засоби індивідуалізації.

Висновки. Таким чином, аналізуючи норми міжнародних актів з питань кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності, можна вказати на низку проблем, що мають бути розв'язані в законодавстві, а також юридичній науці та практиці. До цих проблем належать:

1) проблема визначення, в яких розділах кримінальних кодексів мають бути розташовані норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. Запропоновано у Кримінальному кодексі України норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності, об'єднати в один розділ «Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності»;

2) проблема визначення того, які саме об'єкти інтелектуальної власності мають охоронятися нормами кримінального права.

Список використаних джерел

1. Report on the protection and enforcement of intellectual property rights in third countries. *European Commission*. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/march/tradoc_156634.pdf (дата звернення: 10.05.2022).

2. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15.04.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (дата звернення: 10.05.2022).

3. Захист прав інтелектуальної власності в контексті вступу до СОТ : навч. посіб. / за ред. В. Т. Пятницького. Київ : UEPLAC, К.І.С., УАЗТ, 2001. 80 с.

4. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 ч. Ч. 2. / під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ, 2001. 465 с.

6. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 10.05.2022).

7. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20.03.1883 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (дата звернення: 10.05.2022).

8. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 24.07.1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення: 10.05.2022).

9. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : ВПЦ Київського Університету, 2006. 573 с.

Berdnik I.,

Doctor of Sciences (Law), Associate Professor, Professor of the
Department of Law Enforcement Activities and General Legal Disciplines,
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2672-2864

INTERNATIONAL PRINCIPLES OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS

The article is devoted to issues of international legal principles in the field of implementation and protection of intellectual property objects in the aspect of influence on the processes of law enforcement and law-making in the field of criminal law of domestic legal systems. It is determined that the following are important for the criminal protection of intellectual property rights: the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement), the Convention on Cybercrime, the Paris Convention for the Protection of Industrial Property, the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, the Hague Agreement Concerning the International Registration of Industrial Designs, the Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and their International Registration to them, and others.

The relevance of this issue is due to the fact that, taking into account the processes of globalization of the world economy, as well as the process of integration of the legal systems of the countries of the world, the study of the international principles of criminal and legal protection of intellectual property is of great importance at the current stage of Ukraine's development.

The author determines that the concept of "intellectual property" should be understood as a type of property as a generic concept. Based on the analysis of the norms of international acts on the criminal protection of intellectual property rights, a number of problems have been identified that must be resolved in legislation, as well as legal science and practice. These problems include:

1) the problem of determining in which sections of the criminal codes the norms establishing criminal liability for infringement of intellectual property rights should be located. It is proposed to combine the norms establishing criminal liability for infringement of intellectual property rights into one section "Criminal offenses against intellectual property" in the Criminal Code of Ukraine;

2) the problem of determining which objects of intellectual property should be protected by the norms of criminal law.

Key words: *criminal liability, intellectual property, criminal legal protection, World Intellectual Property Organization, European Union.*

References

1. European Commission (2018), *Report on the protection and enforcement of intellectual property rights in third countries*, available at:

https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/march/tradoc_156634.pdf
(accessed 10 May 2022).

2. World Trade Organization (1994), *Agreement On Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights: an international document*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (accessed 10 May 2022).

3. Piatnytskyi, V. T. (ad.) (2001), *Protection of intellectual property rights in the context of accession to the WTO*, UEPLAC, K.I.S., UAZT, Kyiv. 80 p.

4. Khavroniuk, M. I. (2006), *Criminal legislation of Ukraine and other states of continental Europe: comparative analysis, problems of harmonization* : monograph, Yuryskonsult, Kyiv.

5. Potebenko, M. O. & Honcharenko, V. H. (ad.) (2001), *Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine*: in 2 parts, Kyiv, P. 2.

6. Council of Europe (2001), *Convention on Cybercrime*: an international document, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (accessed 10 May 2022).

7. League of Nations (1883), *Paris Convention for the Protection of Industrial Property*: an international document, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (accessed 10 May 2022).

8. World Intellectual Property Organization (1971), *Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works*: an international document, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (accessed 10 May 2022).

9. Lykhova, S. Ya. (2006), *Crimes in the sphere of realization of civil, political and social rights and freedoms of man and citizen (Chapter V of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine)* : monograph, PCC of Kyiv University, Kyiv.